

BAYRU, Esin ÇELEBİ ve ŞİMŞEKLER, Nuri (2014). “Hz. Mevlâna Öğretileriyle Bilgiden Bilgelige Ulaşmak”. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*. 26-28 Mayıs 2014. Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir, ss.155-163 (<http://bilgelerzirvesi.org>).

Esin ÇELEBİ BAYRU*
Nuri ŞİMŞEKLER**

HZ. MEVLÂNA ÖĞRETİLERİYLE BİLGİDEN BİGELİĞE ULAŞMAK

“Bütün ilimlerin özü; ‘Ben kimim, mahşer günü ne hale geleceğim?’ sorusunu bilebilmektir.” (Mevlâna, *Mesnevî*, III, 2654)

Giriş

Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, 800 yıl kadar önce yaşamış. Günümüzde sadece yaşadığı topraklarda değil, dünyanın dört bir tarafında tanınmakta araştırılmakta. Nedir Hz. Mevlâna’yı ve özellikle evrensel eseri *Mesnevî*’yi değerli kılan? Farklı din, kültür ve yaşam biçimini benimseyen insanlar yüzyıllar öncesi söylenmiş bu dizelerde ne buluyor?

Hz. Mevlâna’nın *Mesnevî*’sini kastederek; *“Ben o ilâhî gül bahçesinden ancak bir gül getirdim. Anlayana ve önyargısız bakana bu gül, o bahçenin vasıflarını anlamaya yeter”* dediği gibi, biz de o bir gülden bir yaprak getirmeye çalışacağız sizlere.

Etraflıca bilindiğini tahmin ettiğimiz Mevlâna’mızın hayat hikâyesine girmeden; *Mesnevî*’sinden, bu eserin yazılışından, insanlara bir yaşam kılavuzu, bir yol gösterici olmasından bahsetmeye çalışacağız. Öyle ya; Hz. Pîr’in; *“Gül zamanı geçtiyse, gülü gül suyundan ara!”* dediği gibi, biz de yine kendisinin; *“Biz gittikten sonra Mesnevî’imiz insanlara doğru yolu gösterecek, kılavuz olacak”*

* Dr. hc. Uluslararası Mevlâna Vakfı Başkan Vekili.

** Doç.Dr. Uluslararası Mevlânâ Vakfı Mütavellisi.

buyurduğu üzere Mesnevî'nin yaprakları arasından kokular almaya, onun işaret ettiği yöne giderek yolumuzu tayin etmeye çalışacağız.

Öncelikle bilinmesi gerekir ki, Hz. Mevlâna 6 ciltten oluşan ve 26 bin beyite yakın Mesnevî'sini bütün kitapların anası olan "Ümmü'l-Kitâb" sıfatlı Kur'ân-ı Kerim'in bir tefsiri olarak niteler. Sonraki yüzyıllardaki tefsir âlimlerinin de Mesnevî'yi klâsik tefsirlerden farklı kurgulanmış, herkesin anlayabileceği bir yolla özellikle hikâyelerle okuyucusuna ilâhî yoldan haber veren bir eser olarak nitelemesi Hz. Pîr'in zaten şüphe duymadığımız bu sözünün bir delili olmaktadır.

Yine bilindiği gibi Hz. Mevlâna tanınmış bir rubaisinde;

*"Ben yaşadığım müddetçe Kur'ân'ın kölesiyim
Ben Hz. Muhammed (SAV)'in yolunda küçücük bir zerreyim
Kim benim hakkımda bu sözümde başka bir şey söylese,
O kişiden de, söylediği o sözden de şikâyetçiyim"*

dememiş midir?

Mevlâna'yı, eserlerini, yaşam tarzını ve özellikle bu yazımızın temelini oluşturan Mesnevî'yi okurken, anlamaya çalışırken, yorumlarken bu rubaiyi bir şablon olarak kullanmak gerekir.

Hz. Mevlâna ve eseri ile ilgili böyle bir girişten sonra asıl konumuz olan, bilgi, ilim, ilim adamı ve bilgiyi nasıl kullanmak gerektiğine dair; kısaca bilgiden bilgeliğe ulaşmak gerektiğini Hz. Mevlâna'nın beyitleriyle sunmaya çalışacağız.

Hz. Mevlâna'nın İlme ve İlim Adamına Bakışı

Hz. Mevlâna'ya göre ilim, Allah'ın topraktan yarattığı insana öğreterek onu değerli kıldığı bir hazinedir. Ama bütün bunlarla birlikte öğrenilen bu ilim, Allah'ın ilâhî okyanusundan sadece bir damladır (*Mesnevî*, I, 2860-2863).

İnsanların bu dünyada ilim öğrenmesinin onların mutlak faydasına olduğunu belirten Mevlâna, köpeklerin bile eğitildikten sonra sahibinin istediklerini yaptığını; oysaki eğitilmemiş başıboş köpeklerin orada burada herkese saldırdığını veciz bir örnek olarak sunar (*Mesnevî*, II, 2362-2364).

Hz. Mevlâna ilim öğrenmenin bu derece gerekliliğini savunurken iyi insanların bu bilgiyi insanların faydası doğrultusunda kullandıklarını, fakat kötü yaratılışlı kişilerin öğrendikleri ilimleri yanlış kullandığı, bu sebeple de bu tür insanlara bilim öğretilmemesi gerektiğini savunarak şöyle der:

“Kötü yaratılışlı kişiye ilim ve fen öğretmek, yol kesen eşkiyanın eline kılıç vermeye benzer.

Sarhoş adamın eline kılıç vermek, adam olmayana bilgi belletmekten yeğdir.

Bilgi, mal, mevki ve hâkimiyet, kötü yaratılışlı kişilerin elinde fitnedir.

Bilgisizlere, geçtikleri mevkiin yaptığı fenalığı, yüzlerce aslan bir araya gelse yapamaz.

Cahil, kötü hükümler yürüten bir padişah oldu mu bütün ova yılanla, akreple dolar.

Adam olmayanın eline bir mal ve mevki geçti mi, herkesten önce kendi rezilliğini dileyen kendisidir.

Çünkü ya cimriliği tutar, az verir; yada cömertliğe girer, yerli yersiz bağışlarda bulunur.

Sapıklık da bilgiden olur, doğru yolu buluş da...

(Sahibini) gönül ehli yapan ilim, insana fayda verir. Yalnız tene tesir eden, insana mal olmayan ilim ise, yükten ibarettir.”(Mesnevî, IV, 1436-1438, 1441, 1443-1445, IV, 3010, I, 3447).

Hız. Mevlâna öğrenilen bilgilerin nasıl değerlendirilmesi gerektiğini, her şeyi iyiden iyiye araştırıp öğrenen, fakat kendinden haberdar olmayan bazı âlimlerin, hattâ din bilginlerinin durumlarının neye benzediğini de aşağıdaki Mesnevî beyitlerinde veciz bir şekilde ele alınmaktadır:

“Toprağa mensup insan Hak’tan ilim öğrenmiş ve o bilgi ile yedinci kat göğe kadar bütün âlemi aydınlatmıştır.

Gönül katresine bir incidir düştü ki o ne denizlere, ne de feleklere verildi.

Bilgili adamın uykusu ibadetten üstündür. Hele bu, insanı gafletten uyandıran bilgi olursa!

Bilgi, uçsuz, bucaksız ve kıyasız bir denizdir. Onu dileyense, denizlerde dalgalık edene benzer.

Bilgi isteyen kişinin ömrü, binlerce yıl olsa dahi yine araştırmaktan vazgeçmez; bir türlü doymaz.

Bilgi, mü’minin kayıp malıdır; bu sebeple mü’min kendi yitiğini bilir, anlar.

Bazı âlimler ise, bilgilerin yüz binlerce türünü bilir de kendilerini bilmezler.

Her maddenin özelliğini bilir de, kendi cevherine gelince bir merkebe döner.

Bu doğru, şu yanlış; bunları biliyorsun da kendin eğri misin, doğru musun? Ona bir bak!

Bütün bilimlerin özü “Ben kimim, mahşer günü ne hale geleceğim?” sorusunu bilebilmektir.

Din usûlünü öğrenmişsin, bilmişsin; ama bir de kendi mayana bak, onu tanı!

Senin için, kendini bilmen, tanıman bu ikisinden daha iyidir ey ulu kişi!

Kitaptan maksat içindeki bilgilerdir; ama dilersen sen onu yastık yapıp başının altına da koyabilirsin.

Bu, kılıcı çivi yerine kullanıp, zafer yerine mağlubiyeti kabul etmek, demektir.

Nice âlimler vardır ki hakiki ilimden, hakiki irfandan nasipleri yoktur. Bu tür âlim ilim hâfızıdır, ama ilim sevgilisi değil.

Ey emin kişi, bilgide ne kadar ileri gidersen git, onunla gaybı gören gözlerin açılmaz.

Kendine, aşkı ve bakışı öğret! İşte bu bilgi, taşa kazılan nakış gibidir.

Tutulmadan, kekeleymeden yüzlerce kitap okusan, Allah takdir etmediyse aklında hiçbir şey kalmaz.

Fakat Allah’a lâyıkiyle kulluk edersen bir kitap bile okumadan, yeninden-yakandan duyulmadık bilgiler bulursun.

Bizim öğrendiğimiz bu tatlı bilgiler, bil ki o ilâhî gül bahçesinden bir-iki, bilemedin üç demetten ibarettir.

Gül bahçesinin kapısını kendimize kapatmışızdır da, onun için bu iki üç demete tutulup, kalmışız.

Yazıklar olsun ki, böyle bir bahçenin anahtarları ekmek-boğaz yüzünden elimizden düşüp gidiyor.”(Mesnevî, I, 1012, 1017; VI, 3878, 3881, 3882, 4507; III, 2648, 2649, 2651, 2654-2656, 2989, 2991, 3038; VI, 261, 3194, 1931, 1932, 4651-4653).

Evet, Hz. Mevlâna bilgiyi ve bilgilerin en önemlisi olan “insanın bu bilgiyle kendini tanıması”nı bu şekilde söylüyor. Hani Yûnus Emre de aynıını dememiş midir:

“İlim, ilim bilmektir

İlim kendin bilmektir

Sen kendini bilmezsen

Bu nice okumaktır.”

Bilgi Nasıl Kullanılmalı?

Hz. Mevlâna hikâyelerle biz okuyuculara neyi nasıl kullanırsak faydasını görebiliriz, meyvesini yiyebiliriz, tarzında yine Mesnevî'sinde öğütler veriyor. Bilgiyi kullanma konusunda da bir bedevi ile filozofu çölün ortasında buluşturup şöyle konuşturur:

“Bir bedevi, devesine iki dolu çuval yüklemiş, birisi onunla karşılaştı.

Vatanından sorup konuştu ve o suallerle bir hayli inciler deldi.

Sonra dedi ki: ‘O iki çuvalda ne var?’

Bedevi ‘Bir tanesinde buğday var. Öbürü kum, yiyecek bir şey değil!’ dedi.

Adam ‘Neden diğerine kum doldurdun’ diye sordu. Bedevi cevap verdi: ‘O çuval boş kalmasını diye.’

Adam; ‘Akıllılık edip buğdayın yarısını bu çuvala, yarısını da öbür çuvala koy.

Bu suretle hem çuvallar hafifler, hem devenin yükü’ dedi.

Bedevi bu fikri pek beğenip; ‘Ey akıllı ve hür hakîm, Böyle bir ince fikir, böyle bir güzel rey sahibi olduğun halde neden böyle çırpıplaksın, yaya yürüyor, yoruluyorsun?’ dedi.

O iyi kalpli bedevi, filozofa acıdı, onu deveye bindirmek istedi.

Tekrar ‘Ey güzel sözlü filozof, birazcık halinden bahset.

Böyle bir akılla, böyle bir kıfayetle sen ya vezirsin, ya padişah.’ dedi.

Filozof dedi ki: ‘ikisi de değilim, halktan bir adamım. Halime, elbiseme baksana!’

Bedevi ‘Kaç deven, kaç öküzün var?’ diye sordu. Filozof; ‘Uzatma, bak hiçbir şeyim yok’ dedi.

Bedevi, ‘Peki, bari dükkânın, malın-mülkün ne var’ dedi.

Filozof; ‘Benim ne dükkânım var, ne yerim, ne yurdum’ dedi.

Bedevi, öyleyse paranı sorayım. Sen yapayalnız gidiyorsun, hoş nasihatlar da bulunuyorsun, güzel akıllar veriyorsun, ne kadar paran var?

Âlemdeki bakırları altın yapacak kimya senin elinde, akıl ve bilgi incilerin tümen, tümen dedi!’ dedi.

Filozof, ‘Ey Arabın iftihar, vallahi para şöyle dursun, bir gecelik yiyecek alacak mangırım bile yok.

Yalınayak, başıkabak koşup duruyorum. Kim, bir dilim ekmek verirse oraya gidiyorum.

Bu kadar hikmet, fazilet ve hünerden ancak hayal ve baş ağrısı elde ettim' deyince;

Bedevi dedi ki : 'Yürü, yanımdan uzaklaş! Senin uğursuzluğun benim başıma da çökmesin.

O şom hikmetini benden uzaklaştır. Sözün, zamane halkına şom.

Ya sen o yana git, ben bu yana gideyim. Yahut sen önden yürü, ben arkadan yürüyeyim.

Bir çuvalımda buğday, öbüründe kum olması, senin hikmetinden daha iyi be hayırsız! (Mesnevî, II, 3176-3199).

Evet, bilgi önemlidir; ilim önemlidir. Ancak elde edilen bilgiyi kullanamamak, günümüz deyiimi ile içselleştirmemek insana hiçbir fayda sağlamayacaktır. Hattâ Hz. Mevlâna'nın deyiimi ile insan ciltlerce kitap okusa, hepsini ezbere bilse; fakat bu ilmi kullanmasa saman karşılığında kitap yükü taşıyan merkebe benzer.

Dünyalık İlim Önemli, Ancak Asıl Âlemin İlimini de Öğrenmeli

Hz. Mevlâna “insanların en hayırlısı insanlara faydası olanıdır” hadis-i şerifine binaen insanoğlunun sadece kendisi için değil diğer insanlara da faydalı olmak için çalışmasını, ilim öğrenmesini ister. Bu dünya kazancının bu dünyaya ait ilim ile elde edileceğini belirten Hz. Mevlâna, ilahî âlem kazancının da ilahî bilimle elde edilebileceğini söyler. Hattâ bu dünyadaki ilimlerin hepsi bilinip, gerçek âlem olan ahret bilgisinden gâfil olursa sonu hüsrana olacağını bir hikâye ile bize şöyle anlatır:

“Bir gramer bilgini, bir kayığa biner. O kendini beğenmiş bilgin, yüzünü kayıkçıya dönüp;

'Sen hiç dilbilgisi okudun mu?' diye sorar. Kayıkçı 'hayır' deyince: 'Yarı ömrün boşa gitmiş o zaman' diyerek kayıkçıyla alay eder.

Kayıkçı bilginin bu sözüne kızar, gönlü kırılır. Fakat susup cevap vermez.

Derken, denizde bir hayli ilerledikten sonra şiddetli bir rüzgâr esmeye başlar. Kayık girdaba düşer, battı batacak. Bu sefer kayıkçı, dil âlimine seslenir:

'Yüzme bilir misin ey bilgin?' 'Yok, hayır' der bilgin, korkar bir ifadeyle.

O vakit, kayıkçı 'bütün ömrün boşa gitti o zaman' der. (Mesnevî, I, 2835-2840)

İnsanın Değeri Bilgiyle Değil, İçindeki “Nur” İledir

Hız. Mevlâna'ya göre insan değerlidir. Ancak, insan topraktan yaratılan ve çeşitli şekil ve cinsiyette olan bedeni ile değil, öğrendiği bilgi ile değil, bedendeki can ile değerlidir. Fakat o cana asıl değer katan ise Cananın ışığıdır; yani Yüce Allah'ın nûruyla nurlanmasıdır. (*Mesnevî*, III, 2535). Mevlâna, insanın bu değerini, altın dolu kesenin değil, içindeki altının değerli olduğunu misal göstererek verir. Ama bu altın da sahte değil, gerçek altın olmalıdır. (*Mesnevî*, III, 2534). Hız. Pîr, gerçek Sevgili'nin nûruyla nurlanan bu değerli canın, bedenimizle örtüldüğünü, perdelendiğini; ancak bedensel ihtiyaçlara önem vermeyen insanların bu örtüyü kaldırıp gerçek değere ulaşabildiğinin de altını çizerek bize keseden geçip içindeki gerçek altına ulaşmamız gerektiğini öğütler. (*Mesnevî*, VI, 3428). Mevlâna yine *Mesnevî*'sinde çuval misali bedene hamallık yapan, bu dünya eziyetlerine katlanan bizlere seslenerek çuvalı değerli şeylerle doldurmamız gerektiğini belirtir ve şöyle der:

“Çuvala değil, içine bak. Çuvalda acı, tatlı ne var, bir gör de taşımaya değerse öyle taşı!”

Yoksa, çuvalındaki taşları boşalt... Kendini bu saçma işten, bu yükten kurtar gitsin!

Çuvala Sultan'a götürülebilecek şeyleri doldur!” (*Mesnevî*, IV, 1575-1577)

Yine Hız. Mevlâna'ya göre insan ve bedeninde bulunan bütün uzuvlar değerlidir. “İnsanı en güzel şekilde yarattık” Âyet-i Kerimesinde buyrulduğu üzere insanın değerine paha biçilmez. Ancak, onun içindeki can anlatıma ve değer biçmeye akıl yetmeyecek kadar pahalıdır. (*Mesnevî*, VI, 1005-1007). Böyle olmakla birlikte o canı arayıp bulan, o canı görebilen insan en değerli insandır, bilge insandır. (*Mesnevî*, VI, 811, 812). Bir de bu bedenimizdeki uzuvların gönüldeki yansımaları vardır ki insan onlarla hareket edebilirse değerini daha da artırmış olur. Meselâ, sürekli dedikodu ve yalan dinlemekten hoşlanan baş kulağını kapatarak gönül kulağıyla dinlemeli; dilin çok konuşmasını ve dedikoduya meyletmesini, fazla konuşmayı sevmeyen ve sözsüz anlatan gönül diliyle frenlemeli; daha çok kötüyü gören ve harama bakan gözü kapayıp, Allah nurûnu görebilen ve O'na kavuşmayı gözetleyen gönül gözünü tercih etmeli. (*Mesnevî*, II, 446, 447).

Yine sadece olayları şekil olarak görebilen, hattâ gözünün önünde hırs veya kin gibi bir engel olduğu zaman objektif göremeyen baş gözünü kapatıp, merhameti kahrından daha üstün olan Canan'ının vasfıyla vasıflanıp can gözüyle bakmalı. İşte Hz. Mevlâna bundan dolayı insanın değerini “görünüş”ünden değil de “görüş”ünden dolayı olduğunu vurgulamaktadır. İnsanın değeri malla-mülkle, mevkiyle-makamla, güzellikle-çirkinlikle değil, gördüğü şeyin miktarı ve vasfı kadardır, diyen Mevlâna ileriye ve gerçek Sevgili'yi görme özelliğine göre insanın değerinin belirlendiğini belirtir. (*Mesnevî*, I, 1406). İşte böyle olduğu zaman insanlar -teşbihli bir anlatımla- bir maden kadar değerlidir, hattâ bir maden de nedir ki yüz binlerce maden ocağından da değerlidir. (*Mesnevî*, II, 2077).

Buğday değerli, un da değerli; asıl amaç olan o undan yapılan ekmek de değerli. Ancak daha değerli olan o ekmeği yiyip gıdalanın insanın o gıdayı canın beslenmesi için kullanmasıdır. (*Mesnevî*, I, 3165). Peki, en değerli olan nedir? Toprağa atılan bir tanenin Yüce Yaradan'ın himmet ve emriyle ekmeğe dönüşüp insana besin olmasını kavrayabilip bunun şükürünü yerine getirmesini bilen insan en değerlidir. İşte bunun idrakine varabilen insan sadece bedenini değil canını da beslemiştir. Bu aşamanın bir de son noktası vardır ki, ona ulaşan insana paha biçilemez. O da bedeni ile birlikte canını da besleyen bu insanın ilâhî aşk tarlasına ekilip, önce yok olduktan sonra o tarladan baş çıkarmasıdır, başak vermesidir, yani ölümden sonra bu dünyada yaptığı işlerden dolayı alınının akıyla mahşerde Yüce Allah'ın huzuruna çıkabilmesidir. (*Mesnevî*, I, 3166-3167).

Değerli Mevlâna dostları, insanın, bilgi ile teçhiz olması gerektiği kaçınılmazdır. Önemli olan bu bilginin hem bu dünyada bize ve diğer insanlara hem gerçek âlemde şahsımıza ne fayda sağladığını bilip, anlayıp ona göre hareket edebilmektir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak biz, Hz. Mevlâna'nın “*Akıllı olanlara bir işaret kâfidir, gerisini anlar onlar.*” vecizesini hatırlatarak, aynı konuda söylediği; “*Söz değerlidir, ancak onu daha da değerli kılan dinleyicidir.*” (*Mesnevî*, VI, 1240) sözünü hatırlatarak hepimize selam ve saygılarımızı sunuyoruz.

Bilgiyi gerektiği şekilde kullanıp, bilgeliğe ulaşmak; ya da bilgeliğe ulaştıracak bilginin kazanılması niyâziyla, “Bilgeler Zirvesi”ni düzenleyen kurumlarımıza, onursal başkanlar Milli Eğitim Bakanı Sn Nabi Avcı'ya, Diyanet İşleri Başkanı Sn Prof.Dr. Mehmet Görmez'e, Eskişehir Valisi Sn Güngör Azim Tuna'ya, Osmangazi

Üniversitesi Rektörü Sn Prof. Dr. Hasan Gönen'e ve emeği geçen herkese teşekkürlerimizi sunarak Hz. Mevlâna'nın bir şiiri ile sözlerimizi tamamlamak istiyoruz:

SEN PADİŞAH OĞLUSUN

SANA BEYLİK DE YAKIŞMAZ, VEZİRLİK DE...

“Bırak şu sersemliği, aklını başına al; âşık ol, âşık!

Sen Padişah oğlusun, bu esirlik ne zamana kadar sürecektir?

Bir Padişah oğluna beylik de yakışmaz, vezirlik de!

O gördüğün (dünyalık) beylik var ya!

Gerçek beylik değil, ecel beyliđidir o, ecel!

Bu fani dünyada vezirlik elde edemedinse ne çıkar?

Sen insan kılığına girmiş Allah arslanıdır;

Mademki Allah'ın nuruyla aydınlanmadasın,

Beyliđin de vezirliđin de ne önemi var!

Sevgilinin değeri, onu sevenin sevgisi ile ölçülür.

Ey âşık! Sen de kendini bir sorgula bakalım;

Kendi deđerin ne kadar?”

(Hz. Mevlâna, Gazel No: 2627)